

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови України, формування її економіки на ринкових засадах, удосконалення суспільних відносин і виховання національно свідомих громадян актуальною стає проблема економічного виховання населення взагалі, і підростаючого покоління, зокрема.

Перехід до ринкових відносин вимагає вміння практично застосовувати економічні знання, використовувати їх у процесі будь-якого способу організації виробництва – від державного підприємства до приватного бізнесу. Практичні знання з економіки лежать в основі підприємництва, дозволяють самостійно приймати рішення, дають змогу відкрити свою справу.

В економічному житті суспільства беруть участь усі його члени, в тому числі й учні, хоча безпосередньо не вступають у виробничі відносини. Свідома й активна участь сучасної учнівської молоді в економічному житті та діяльності у майбутньому вимагає вже на рівні шкільного навчання послідовного здійснення її економічного виховання у загальній системі виховної роботи школи, забезпечення формування у неї економічної культури як результату діяльності людей у сфері економічного життя, нагромадження суспільством економічного досвіду й економічних знань.

Значні потенційні можливості у плані економічного виховання школярів притаманні практично всім навчальним предметам. Проте, особлива роль у цьому відношенні відводиться трудовому навчанню і пов'язаній з ним суспільно-корисній, продуктивній праці, профорієнтації та позакласній виховній роботі трудового спрямування.

У реалізації можливостей трудового навчання в економічному вихованні учнів важливе місце належить учителю трудового навчання. Учителів за цією спеціальністю в Україні готують у 15 вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичні проблеми професійної підготовки і формування особистості вчителя розглянуто у працях О. Абдулової, О. Дубасенюк, І. Зязюна, М. Лещенко, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, О. Солодухіна; зміст і методи навчання у вищих навчальних закладах – І. Богданової, О. Бульвінської, П. Воловика, А. Линди, В. Онищука, М. Фіцули та ін., окремі питання педагогічної технології вищої школи досліджено українськими науковцями (А. Алексюк, В. Бондар, С. Гончаренко, Р. Гуревич, В. Козаков, О. Мороз, В. Сидоренко та ін.).

Дослідженням проблеми економічного виховання молоді опікуються представники різних галузей знань: філософи вивчають гносеологічний аспект економічного виховання (В. Андрущенко, В. Куценко, В. Шинкарук та ін.); економісти розглядають виховання як істотний чинник формування сучасного економічного мислення особистості (Л. Пономарьов, В. Попов, В. Чичканов та ін.); психологи вивчають проблеми економічної психології (Л. Божович, Г. Костюк, К. Платонов та ін.); педагоги досліджують зміст і методику освіти й виховання учнів (А. Аменд, Р. Мачулка, А. Нісімчук, І. Носаченко, В. Мадзігон, О. Падалка, В. Розов, І. Сасова, Б. Шемякін, О. Шпак та ін.).

Водночас дослідження засвідчують, що розгляду педагогічних аспектів економічного виховання не приділяється належної уваги, зокрема недостатньо дослідженою залишається проблема формування економічних знань майбутніх учителів трудового навчання засобами дидактичних ігор.

Постановка проблеми. Недостатнє вивчення цього питання педагогічною наукою дозволяє констатувати, що сучасна професійна підготовка студентів за спеціальністю «Трудове навчання» не задовольняє належною мірою потребам, пов'язаним з підготовкою студентів до життя і діяльності у складних умовах сучасності. Майбутній учитель

трудового навчання нерідко змушений самотужки заповнювати прогалини в економічній підготовці, щоб реалізувати завдання економічного навчання і виховання у процесі діяльності.

Комплексне розв'язання проблеми підготовки майбутнього фахівця пропонується у розробленій В. Сластьоніним концепції педагогічної освіти, що будується на основі системного, культурологічного й індивідуально-творчого підходу. Науковцем закладено побудову і функціонування цілісного процесу формування особистості вчителя [6].

З позицій системного підходу всі ланки педагогічної освіти мають максимально стимулювати активний стан основних структурних компонентів особистості майбутнього вчителя в їх єдності.

Культурологічний підхід потребує створення передумов для самовизначення особистості студента у культурі.

Реалізація діяльнісного підходу припускає моделювання у процесі професійної освіти та виховання студентів заданої структури педагогічної діяльності.

Визначаючи структуру і зміст підготовки вчителя до економічної освіти та виховання учнів, ми базуємося на головній меті цієї концепції – інтеграції особистісної позиції майбутнього фахівця та його професійних знань і вмінь. Ця єдність є не сомативною категорією, а якісно новим утворенням, цілісність і внутрішня структура якого задає цілі підготовки та формування особистості вчителя.

Отже, В. Сластьонін [7], підготовку вчителя до професійної діяльності визначає низкою властивостей і характеристик:

- психологічна підготовка, що формується з різним ступенем скерованості на педагогічну діяльність, зорієнтованість на роботу в школі;
- науково-педагогічна підготовка, тобто необхідний обсяг суспільно-політичних, загальнокультурних, спеціальних і психолого-педагогічних знань;
- практична підготовка, що передбачає наявність сформованих професійно-педагогічних умінь і навичок;
- психофізіологічна підготовка – наявність відповідних передумов для педагогічної діяльності й оволодіння певною вчительською професією, сформованість професійно-значущих якостей особистості;
- фізична підготовка – відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності та професійної працездатності.

Фундамент економічної підготовки (як процесу і результату) складає економічна освіта та виховання, котрі відповідно до сучасного суспільного замовлення мають зазнати глибоких змін. Це стосується, насамперед, їх науково-теоретичних основ.

У науковій літературі економічного характеру, у дисертаційних дослідженнях з питань економічної освіти і виховання зустрічається різне трактування понять «економічна освіта» й «економічне виховання». Науковці (Л. Абалкін, Н. Бірюкова, Л. Бляхман, Ю. Васильєв, Д. Закатнов, О. Камишанченко, А. Кітов, В. Агутін, С. Максименко, А. Нісімчук, О. Падалка, Б. Попов, О. Прутченков, М. Тименко, К. Улибін та ін.) по-різному підходять до їх визначення.

У статті підготовку студентів вищих педагогічних навчальних закладів до економічної освіти та виховання учнів визначимо як інтегруючу характеристику, що є проявом особистісної позиції майбутнього фахівця, його професійних знань і вмінь, розвиток творчого потенціалу особистості й формування стійкого мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх педагогів до професійної діяльності з економічної підготовки учнів.

Згідно з Концепцією В. Сластьоніна і уявляємо зміст економічної підготовки як цілісне утворення особистості вчителя, що інтегрує в собі:

- 1) психологічну підготовку майбутнього вчителя до реалізації завдань економічної освіти й виховання учнів у нових умовах суспільного розвитку;
- 2) науково-педагогічну підготовку, що включає необхідний обсяг економічних, методичних, спеціальних і психолого-педагогічних знань, забезпечуючи ефективний

вплив його діяльності на економічну освіту й виховання учнів;

3) практичну підготовку, що містить сформовані на належному рівні професійно-педагогічні уміння і навички.

Як зазначено у працях В. Ананьєва, А. Веденєєва, В. Крутецького та ін. дослідників, активна участь особистості у певній діяльності значною мірою визначається її підготовкою (готовністю) до цієї діяльності. Тому на перше місце в структурі підготовки нами поставлено усвідомлену потребу майбутнього вчителя до економічних знань, засвоєння теорії й методики економічної освіти студентів, оволодіння сучасним економічним мисленням, системою практичних умінь організації суспільно-корисної продуктивної праці студентів.

Окрім цього провідного компоненту до структури підготовки входять інтерес до майбутнього навчання і сформованість установки на практичне використання знань, що підлягають засвоєнню.

Аналогічно потрібно розглядати і підготовленість (готовність) викладача, який окрім проведення занять з основ економіки, питань економічної освіти і виховання учнів має бути підготовлений до роботи саме з даним контингентом студентів (у даному випадку – майбутніх учителів). У цьому ключі структура підготовки викладача може бути представлена у вигляді сукупності таких компонентів:

- знання реальних потреб майбутнього контингенту студентів;
- уміння взаємодіяти із студентською аудиторією, в першу чергу, вміння встановлення особистісного емоційного, пізнавального, діяльнісного контакту зі студентами;
- установки на подолання стереотипів, розвиток економічного мислення майбутнього вчителя.

Здійснення економічної освіти майбутніми учителями впливає на перебіг і результати розглянутого педагогічного процесу. Виходячи з цих міркувань, ми виходили з основних, на нашу думку, підходів.

Так, з позиції системно-структурного підходу здійснено аналіз підготовки майбутніх учителів до економічної освіти і виховання учнів. Це складає основу підсистеми в системі формування професійної готовності майбутнього вчителя. Зовнішніми для неї виступають умови, які можуть впливати з боку інших елементів великої системи. З цієї точки зору можна виділити:

- взаємозв'язок підготовки майбутнього вчителя до економічної освіти й виховання учнів з його економічною, психолого-педагогічною, методичною, практичною підготовкою у вищому навчальному закладі;
- взаємозв'язок змісту, форм і методів підготовки майбутнього вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі з формами і методами організації його професійної діяльності.

Акцентуємо увагу на взаємозв'язку компонентів більш великої, аніж та, що вивчається, системи, оскільки за думкою В. Афанасьєва, зв'язок між компонентами соціальної системи такий тісний, істотний, що зміна одного з них викликає зміну іншого, а часто й системи в цілому [1].

Отже, взаємозв'язок підготовки майбутнього вчителя до економічної освіти й виховання учнів з його економічною, психолого-педагогічною, методичною, практичною підготовкою припускає погодження змісту навчально-пізнавальної діяльності студентів з усіх розділів навчального плану. Це дозволяє надати економічній підготовці вчителів інтегративного характеру.

Визначивши особливості економічного виховання, місце і роль у системі виховного процесу, А. Нісімчук дав таке визначення: «економічне виховання – це систематичний, цілеспрямований вплив суспільства на людину в інтересах формування економічних знань, умінь і навичок, потреб та інтересів й інших соціально-психологічних якостей, а основне – способу мислення і діяльності...» [2, с. 124]. Таке визначення відображає, на

нашу думку, сутність і природу економічного виховання, його вплив на формування особистості, економічні якості. Поділяючи думку науковця, ми вважаємо, що не лише суспільство, як макросередовище, впливає на людину, формуючи її, а впливає так само мікро- і мезосередовище, інші чинники.

На нашу думку, найбільш наукове визначення поняття «економічна освіта» належить І. Сасовій: «...економічна освіта покликана дати людині знання основних економічних законів, економічної стратегії, озброїти економічними знаннями про виробництво і працю, вмінням організаційно-економічної діяльності» [4, с. 23].

Однак, жодне з раніше відомих визначень не підходить до сучасних умов соціально-економічного розвитку України. Різко змінився політичний і економічний курс держави – вона поступово, але не зворотно наближається до нового економічного усвідомлення свого розвитку. Тому в цих умовах доцільно вважати, що *економічна освіта – це процес і результат засвоєння науково-обґрунтованої системи знань про розвиток держави в нових соціально-економічних умовах, осмислення її економічної тактики та стратегії, що ґрунтуються на законах і закономірностях функціонування механізмів ринкових відносин, спрямованих на формування активної й творчої особистості.*

Економічна освіта тісно пов'язана з економічним вихованням, яке є важливою складовою виховання взагалі [3; 4]. Оскільки виховання готує людину до життя, в тому числі й економічного, то його завдання, зміст і засоби знаходяться в прямій залежності від форм власності, характеру виробництва, обміну діяльністю, форм розподілу та споживання. Вказані відношення є головними визначальними для системи виховання, отже, молодь з дитячих років має в них включатися.

Окремі дослідники здійснили аналіз суті економічної освіти й виховання на основі структурно-функціональної системи, яка передбачає, що конкретний підхід до визначення змісту освіти й виховання має характеризуватись єдністю трьох аспектів [4; 5]:

- особливістю соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві;
- орієнтацією педагогіки на актуальні проблеми розвитку суспільства;
- системно-діяльнісним способом вивчення процесу виховання.

Автори такого підходу вважають, що саме в цьому випадку з'являється можливість розглядати процес економічної освіти і виховання з позицій системного аналізу. Запропонована ними на основі цього система включає педагогічні принципи навчання і виховання, загальнолюдські світоглядні ідеали та цінності. Характерною особливістю цієї системи є її спрямованість на забезпечення якнайтіснішого зв'язку економічної освіти і виховання з життям людини.

Особливе місце в економічному вихованні молоді займає загальноосвітня і вища педагогічна школа. На жаль, середня загальноосвітня і вища педагогічна освіта і закладена в них економічна підготовка не можуть поки-що адекватно виявити себе в суспільному виробництві у зв'язку з відсутністю необхідних соціально-економічних умов, які можуть бути створені внаслідок докорінних змін, що відбуваються в країні. В економічній сфері – це інтенсифікація виробництва на основі науково-технічного прогресу, структурна перебудова економіки, ефективні форми управління, організація і стимулювання праці.

Системоутворюючим чинником, який визначає впорядкування економічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання в різних напрямках служить усвідомлена необхідність економічних знань та вмінь для забезпечення успішної життєдіяльності в нових умовах господарювання.

Для майбутніх учителів трудового навчання з метою здійснення економічної освіти й виховання учнів слід використовувати функції:

- *пізнавально-розвиваючу*, зміст якої полягає у розширенні діапазону соціальних та економічних уявлень про розвиток економіки, виробництва, розподіл, обмін і споживання в умовах ринкової економіки;

– *пізнавально-навчальну*, спрямовану на поглиблення і розширення економічних знань та вмінь, формування економічного мислення і способів поведінки, спрямованих на підвищення ефективності всіх видів діяльності;

– *виховну*, що передбачає поєднання взаємозв'язку і взаємообумовленості економічного, трудового, правового та морального виховання, формування підприємливості, ощадливості, діловитості, відповідальності й інших економічно значимих якостей особистості, пріоритетних в умовах ринкової економіки;

– *пізнавально-діяльнісну* – використання економічних знань та вмінь у реальній практичній діяльності для підвищення її результативності;

– *соціально-захисну*, яка забезпечує життестійкість і конкурентоспроможність особистості;

– *компенсуючу* – забезпечення морально цінної мотивації участі у фінансово-економічній діяльності;

– *професійно-орієнтаційну*, котра спрямована на розкриття можливостей економічного навчання і виховання в професійному самовизначенні учнівської молоді та одержанні початкової професійної підготовки, що дозволяє після закінчення навчального закладу працювати в організаціях економічного профілю (банки, біржі, фінансові установи, податкові інспекції тощо) або на підприємствах у економічних підрозділах (бухгалтерія, фінансовий і плановий відділи, підрозділи маркетингу й ін.), або брати участь у підприємницькій діяльності (комерційні організації, кооперативи тощо).

Центральною ідеєю, метою економічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання є постійний розвиток їх як суб'єктів, які спрямовують свою економічну компетентність на організацію економічної освіти і виховання учнів, підвищення їх теперішньої і майбутньої життєдіяльності.

Свою практичну діяльність педагог має спрямовувати на реалізацію центральної ідеї, котра конкретизується у завданнях, які можна сформулювати таким чином:

– виховання нової людини, яка вміє бути господарем своєї долі, об'єктивно оцінювати своє становище у суспільстві, свої вчинки і дії з точки зору економічної цілісності та результативності, вміє планувати свою життєдіяльність, розраховувати і прогнозувати її;

– розвиток діловитості, творчої пошукової активності, нахилу до підприємницької діяльності, уміння будувати цивілізовані стосунки з партнерами, орієнтуватися в нових економічних відносинах;

– озброєння основами соціально-економічних знань та вмінь, які дозволяють випускникам навчальних закладів вступити в ринкову систему відносин з урахуванням української національної специфіки;

– забезпечення базовими соціально-економічними знаннями, що сприяють професійному самовизначенню учнів і продовженню економічного навчання в спеціальних навчальних закладах;

– формування покоління, позитивно налаштованого на докорінні перетворення, особисту власність, конкуренцію й інші нові економічні явища, здатного сприймати «ринкову» модель поведінки;

– виховання культури ділових стосунків, що виражається у засвоєнні звичок, морально цінної поведінки, в наслідуванні правил ділового етикету, в опануванні правилами ведення ділової документації;

– розвиток потреби у самопізнанні і саморозвитку економічно значимих якостей, адекватної самооцінки своєї готовності до різних видів економічної діяльності.

Висновок. Отже, для підготовки студентів ВНЗ до економічного виховання, передусім, важливо виявити ту економічну основу, яку вони одержали у школі, відповідно до неї і потреб економічної підготовки сучасного школяра будувати структурну модель економічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, здатного здійснювати економічне виховання школярів у процесі їхнього трудового навчання і виховання.

Література:

1. Афанасьев В. Г. Эффективность – теория, методология, практика: [Учебное пособие] / В.Г. Афанасьев, В. С. Хабаров, Ю. И. Черняк // Социологические исследования. – 1990. – № 4. – С. 3-15.
2. Нодиа Г. О. Понятие игры в философии культуры / Георгий Отарович Нодиа; АН ГССР, ИН-Т ФИЛОСОФИИ. – Тбилиси : Мецниереба, 1987. – 114 с.
3. Сасова И. А. Теория и практика экономической подготовки школьников к труду в новых условиях хозяйствования: автореферат докт. дис. / И. А. Сасова. – М., 1989. – 27 с.
4. Сасова И. А. Экономическое воспитание школьников в процессе трудовой подготовки [Учебник] / И. А. Сасова, А. Ф. Аменд. – М. : Просвещение, 1988. – 190 с.
5. Сасова І. А. Неперервна економічна освіта: Навчальні програми / І. А. Сасова, О. С. Падалка, О.Т. Шпак. – К. : Четверта хвиля, 1997. – 176 с.
6. Слостенин В. А. Психология и педагогика: [Учебное пособие. Изд. 8-е, стер.] / В. А. Слостенин, В.П. Каширин.
7. Слостенин В. А. Педагогика: [Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.

У статті розглядається аналіз суті економічної освіти і виховання на основі структурно-функціональної системи, яка передбачає, що конкретний підхід до визначення змісту освіти і виховання характеризується єдністю трьох аспектів.

Ключові слова: економічна освіта; економічне виховання; професійна діяльність; готовність; аспект.

В статье рассматривается анализ сущности экономического образования и воспитания на основе структурно-функциональной системы, которая предусматривает, что конкретный подход к определению содержания и воспитания характеризуется единством трёх аспектов.

Ключевые слова: экономическое образование; экономическое воспитание; профессиональная деятельность; готовность; аспект.

Is considered in the article the analysis of the essence of economic education and functional system, which provides that a specific approach to the definition of the content of education and upbringing is characterized by the unity of the three dimensions.

Keywords: economic education; professional activities; readiness; aspect.